

SPIRITUALITA V TAVÍCÍM KOTLÍKU: JAK KORESPONDUJÍ HUDEBNÍ FÚZE A SYNKRETICKÁ NÁBOŽENSTVÍ

Petr Dorůžka

Migrace, bohužel často vynucená, dala vzniknout nejen desítkám novodobých hudebních stylů, od tanga přes jazz až po salsa, ale také novým náboženstvím, označovaným jako synkretická, postaveným na sjednocení či fúzi rozdílných náboženství.¹ Výsledky tohoto procesu zákonitě najdeme tam, kde došlo k nějakému druhu náboženského nátlaku. Katoličtí jezuité v Latinské Americe obraceli tamní Indiány i africké černochoy na svoji víru. V praxi to vypadalo tak, že Afričané si své animistické duchy propojili s identitou katolických svatých. Nejde jen o vliv křesťanství – jiným příkladem byli islámští misionáři v Maroku a otroci zavlčení karavanami z jihu přes Saharu. I zde si Afričané ovšem houževnatě základy své víry ponechali, i když se navenek tvářili, že konvertovali. V Maroku tak vzniklo bratrstvo *gnawa*, známé jak hudbou, tak nočními rituály. (Eyre 2011). K dalším dobře známým příkladům náboženského synkretismu patří brazilské *candomblé* či kubánská *santería*.

Silnou součástí synkretických náboženství je vždy hudba jakožto komunikační prostředek snadno proplouvající mezi jazyky a kulturami. Někdy se dokonce stalo, že ono propojení kultur se zachovalo jen díky hudbě: příkladem je jihoamerický hudební styl *chamamé*, v němž dominují potomci Evropanů podobně jako třeba v literatuře magického realismu, která nese stopy domorodých legend, ale přitom je ukotvena v evropské kultuře (Dorůžka 2005a).

1. Synkretismus – sjednocení či fúze rozdílných náboženství, kultur nebo filozofií. Srov. „Syncretism.“ *vocabulary.com* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://www.vocabulary.com/dictionary/syncretism>>.

Vraťme se ale zpět k jednomu z nejznámějších příkladů náboženského synkretismu – *santerii*. Kuba, kde *santería* vznikla a dodnes se pěstuje, představuje v kontextu afroamerické historie zcela jedinečnou lokalitu. Havanský přístav fungoval jako obrovské překladiště černých otroků, kteří byli dále rozdělováni podle místa určení. Jen na Kubě jich skončil během tři a půl století dlouhé otrokářské éry téměř milion. Španělé dováželi na ostrov otroky ještě dlouho poté, co bylo otroctví jinde zrušeno. Díky těmto neblahým okolnostem se v tomto ohledu stala z Kuby určitá „kulturní konzerva“: etnografové z Ghany si tam prý jezdili doplňovat znalosti o rituálech, které v Africe vymizely. Přes Kubu byli do USA zavlečeni předkové mnoha pozdějších jazzmanů a bluesmanů.²

Podobně jako ve Spojených státech amerických, také na Kubě zpočátku otrokáři násilím rozdělovali rodiny či jazykem spřízněné skupiny, aby snížili rizika revolty. Později ale zjistili, že na tabákových a třtinových plantážích odvedou více práce otroci, kteří se navzájem dorozumí, metodu proto změnili. Dovolovali vznik etnicky spřízněných jednotek zvaných *cabildos*.³ Africká kultura se proto na Kubě zachovala lépe než v USA, stejně jako africká náboženství, která se mísila s katolickou vírou – a jak uvidíme, zachovaly se i africké rytmy. Kubánští černoši se modlili ke svatým, které jim vnutili misionáři, ale potají přitom mysleli na duchy rodné Afriky. Mezi africkými božstvy *orisha* a katolickými svatými tak vznikla přesná dualita, kterou reprezentuje synkretické afrokatolické náboženství *santería*.⁴ Film Wima Wenderse mapující historii skupiny *Buena Vista Social Club* například zachycuje domácí oltář Ibrahima Ferrera, hlavního

2. K tomu více srov. Klein 1975 a „Slavery in Cuba.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Slavery_in_Cuba>.

3. Srov. „Cabildo (Cuba).“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <[https://en.wikipedia.org/wiki/Cabildo_\(Cuba\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Cabildo_(Cuba))>. Dále viz např. Araújo 2016; „Afro-Cuban.“ *Afropedia.org* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<http://www.afropedia.org/afro-cuban>>.

4. „Santeria and slavery.“ *BBC* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://www.bbc.co.uk/religion/religions/santeria/history/slavery.shtml>>.

zpěváka hudebního seskupení. Oltář je zasvěcen sv. Lazarovi, s nímž koresponduje africké božstvo známé z desítek kubánských nahrávek jako Babalu. Podobný oltář sedmi afrických božstev můžete dnes běžně vidět v mnoha kubánských domácnostech. Každé postavě oltáře odpovídá jeden katolický svatý (svatá Barbora, svatý Lazar, svatý Antonín, svatý František z Assisi), z nichž každý reprezentuje jedno africké božstvo, zvané *orisha*. Pod oltářem bývají obětiny: lahvičky rumu, cukroví, bankovky.⁵ Přehled afrických božstev a jejich katolických protějšků:

Olodumare (Olofin, Olorun) – je pánem všech bohů, ale bojí se myši. Katolický protějšek: Ježíš Kristus.

Obatala – jediný *orisha*, který ví, kde bydlí Olodumare. To mu poskytuje výjimečné postavení. Symbol míru a spravedlnosti, moudrý stařík, který tančí *shuffle*, spojovaný s tvůrčí fantazií, smrtí a sny. Otec (a někdy i matka) ostatních božstev *orisha*. Katolický protějšek: La Virgen de las Mercedes.

Elegua – syn Obataly (v ženské personifikaci), bůh dobra a zla, tančí s rozpráženými rukama a nohama jako opice. Katolický protějšek: El Santo Nino (Jezulátko) de Atocha, někdy též sv. Antonín.

Chango – bůh ohně a vášně, válečník, rovněž syn Obataly. Changovo rošťáctví ale jeho matku tak popudilo, že ho vyhnala z domu. Ujala se ho Yemaya, která ho vychovala jak vlastní dítě. Katolický protějšek: sv. Barbora.

Oshun – manželka Changa, její prvním manželem byl Orunmila. Katolický protějšek: La Caridad del Cobre, patron Kuby.

Orunmila – pomáhá zahánět smrt. Katolický protějšek: sv. František z Assisi.

Yemaya – patronka mateřství a žen, matka-*orisha*, královna moří, tančí rychle, okraje její sukně se vlní jako pěna v příboji. Opatrovnice Changa. Katolický protějšek: La Virgen de Regla, patronka havanského přístavu.

5. Srov. Chalberg 2005: 419; Rogers 2009: 348; Mesa Diaz 2007: 57. Appiah – Gates 1999: 1463.

- Babalu-Aye** – bůh nemocných. Katolický protějšek: sv. Lazar.
- Ogun** – od dětských let nepřítel Changa, údajně proto, že měl pohlaví styk se svojí matkou Yemayou, za což se mu mladší adoptivní bratr Chango chtěl pomstít. Katolický protějšek: sv. Petr.
- Osain** – studoval magické účinky rostlin, osnoval spiknutí proti Orunmilovi. Katolický protějšek: sv. Jan (ve městech), sv. Ambrož (na venkově).

Až zhruba do roku 1920 tvořili vyznavači *santeríe* tajná bratrstva. Dnes se *santería* praktikuje i mimo Kubu, jen v New Yorku se počet jejích příznivců odhaduje na 300 000. Náboženské rituály *santeríe* provázely v USA kuriózní střety – s kultem spojené obětování zvířat vyprovokovalo reakci ochránců zvířecích práv, což jsou většinou vegetariáni. V roce 1993 ale nejvyšší soud USA rozhodl, že zákony, které omezují vyznavače *santeríe* v praktikování zvířecích obětí, jsou protiústavní.⁶

Na tomto místě připomeňme zajímavou historickou příhodu: Trumpetista Dizzy Gillespie (1917–1993), jemuž kubánská hudba učarovala padesát let před tím, než ji svět znovuobjevil prostřednictvím filmu *Buena Vista Social Club*, to měl ve své době o něco jednodušší, protože Kuba ještě nebyla kulturně odříznuta blokádou. Gillespie v roce 1947 přizval do své kapely kubánského bubeníka Chana Pozu (1915–1948) a koncertoval s ním v newyorské Carnegie Hall. Tento okamžik je považován za počátek afrokubánského jazzu. Gillespie sice patřil k jazzové avantgardě, ale kubánský smysl pro rytmus vnímal jako fascinující umění: „Ten člověk dokázal v jednom rytmu hrát, v jiném zpívat a k tomu v dalším rytmu tancoval,“ prohlásil tehdy o Pozovi.⁷ Tomu bylo tehdy jen třiatřicet let, byl spoluautorem řady Gillespieho

6. „Santería-United States court rulings.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Santer%C3%ADa#United_States_court_rulings>.

7. „Chano Pozo *Wikipedia*.“ *The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Chano_Pozo>.

LP *Os Afro-sambas* (1966)

latinskoamericky orientovaných skladeb včetně *Manteca*⁸; vedle toho byl i členem bratrstva *santeríe*. Jeho život skončil, když byl v prosinci 1948 zastřelen v Harlemu. Vývoj kubánského jazzu včetně pozdější blokády Kuby kouzelně rekapituluje kreslený celovečerní film *Chico and Rita* – a zachycuje i tragickou smrt Chana Poza.⁹

V Brazílii vzniklo obdobnou synkretickou cestou náboženství *candomblé*. Snad každý z význačnějších brazilských umělců věnoval těmto inspiracím skladbu či album. Prvním mezníkem bylo roku 1966 album *Os Afro-sambas*, které natočili velikáni éry bossa novy Baden Powell a Vinícius de Moraes. Tento počín pak inspiroval desítky dalších, včetně umělců jako zpěvačka Monica Salmaso (*1971), zpěvák, kytarista a skladatel Caetano Veloso (* 1942) či jeho sestra, zpěvačka Maria Bethania (* 1946).¹⁰ *Candomblé* tak pomocí hudby putuje do světa a vzbuzuje zvědavost. Nutno ovšem vzít v potaz, že zatímco v písních

8. „Manteca (song).“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <[https://en.wikipedia.org/wiki/Manteca_\(song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Manteca_(song))>.
9. „Chico and Rita.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Chico_and_Rita>.
10. „Os Afro-sambas.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Os_Afro-sambas>.

Gilberto Gil.
Foto Petr Dorůžka 2003

jsou reference časté, v rozhovorech umělci o svých duchovních vazbách neradi mluví, což jsme si nedávno mohli ověřit i u nás v Ostravě, na fóru Melting Pot v rámci Colours of Ostrava. Součástí festivalu bylo i setkání s Moonlight Benjamin, jednou ze zpěvaček festivalového programu, která se navíc nechala před desíti lety vysvětlit na kněžku voodoo, tedy původně afrického náboženství, které zapustilo kořeny na Haiti. I zcela konkrétní otázky z publika byly bohužel v rozhovoru filtrovány už v průběhu tlumočení a odpovědi probíhaly spíš v mlhavě neurčité rovině.

Naštěstí ale existují jiné reference: kněžku *candomblé* jménem Mae Menininha popisuje např. zmíněná brazilská zpěvačka Maria Bethania či zpěvák Gilberto Gil (* 1942), který přímo cituje kněžčina slova: „Nemusíš mít nějaký podřízený vztah k víře *candomblé*, nemusíš být do náboženství iniciován.“ Gil k tomu dodává: „Já tuhle informaci vnímal jako vysvobození, s *candomblé* jsem si vytvořil pouto spíše kulturní než náboženské.“¹¹

11. Citováno volně dle Port 2011: 144.

Chango Spasiuk
Foto Petr Dorůžka 2005

K propojení ve zcela jiné rovině došlo v případě Indiánů Guarani. Na začátku byli španělští jezuité, kteří přišli jako misionáři do vnitrozemí, kde se dnes stýkají hranice čtyř latinskoamerických států – Argentiny, Uruguaye, Brazílie a Paraguaye. V 17. století učili Indiány evropskou hudbu i náboženství. Argentinský akordeonista Chango Spasiuk (* 1968), jeden z exponentů současné podoby stylu *chamamé*, v rozhovoru vysvětluje: „Jezuité byli velmi překvapeni, že uprostřed džungle narazili na národ s tak vyvinutým duchovním životem. Jezuité učili Indiány vyrábět housle a další nástroje. Ti dosáhli v hudbě značné úrovně, nakonec sice jezuitské misionáře vyhnali, ale započatá hudební fúze prokázala nečekanou vitalitu, vstřebala polky východoevropských přistěhovalců i šamanskou spiritualitu a jejím klíčovým nástrojem se stal akordeon. V *chamamé* je mystérium, duchovní rovina neznámé síly.“ (Dorůžka 2005b: 27) To má podle Spasiuka kořeny v tom, že skladby barokních autorů, které jezuité přinesli, se propojily s duchovním světem Indiánů.

Uvedené příklady zahrnují hudební styly, které byly často spojeny s otroctvím, násilnou migrací či vynuceným přechodem na odlišnou víru. Každý z nich se odehrál v odlišném kulturním prostředí, přesto však mají jednu věc společnou: z odlišností mezi kulturami, hudebními styly či i spirituálními praktikami nevytvářejí bariéry, ale spojovací můstky.

Literatura:

- APPIAH, Kwame Anthony – GATES, Henry Louis Jr. (eds.) 1999: *Encyclopedia Africana*. Civitas Books (heslo Orishas, s. 1463).
- DORŮŽKA, Petr 2005a: Afriku hledejte na Kubě (a naopak). *UNI*, č. 3 s. 22–25.
- DORŮŽKA, Petr 2005b: Argentina není jen tango. *UNI*, č. 5, s. 26–29.
- CHALBERG, Michael E. 2005: *Shattered People: Journeys to Love*. Shepherds Care Publishing.
- KLEIN, Herbert S. 1975: The Cuban Slave Trade in a Period of 1790-1843. *Revue française d'histoire d'outre-mer* 62, č. 226–227, s. 67–89. Dostupné z: <https://www.persee.fr/doc/outre_0300-9513_1975_num_62_226_1820>.
- MESA DIAZ, Juan 2007: The Religious System of Ocha-Ifá. In: KUSS, Malena (ed.): *Music in Latin America and the Caribbean: An Encyclopedic History REANNOUNCE/F05. Volume 2. Performing the Caribbean Experience*. University of Texas Press, s. 55–63.
- PORT, Mattijs van de 2011: *Ecstatic Encounters: Bahian Candomblé and the Quest for the Really Real*. Amsterdam University Press.
- ROGERS, Ibrahim H. 2009: Iwa Pele. In: ASANTE, Molefi Kete – MAZAMA, Ama (eds.): *Encyclopedia of African Religion*. Volume 1. SAGE Publications, s. 348–351.

Internetové zdroje:

- „Afro-Cuban.“ *Afropedia.org* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<http://www.afropedia.org/afro-cuban>>.
- ARAÚJO, Ana Lucia 2016: Slavery and the Atlantic Slave Trade in Brazil and Cuba from an Afro-Atlantic Perspective. *Almanack* [online] č. 12 [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2236-46332016000100001>.
- „Cabildo (Cuba).“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <[https://en.wikipedia.org/wiki/Cabildo_\(Cuba\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Cabildo_(Cuba))>.
- EYRE, Banning 2011: „Gnawa Music of Morocco.“ *Afropop Worldwide* [online] 3. 2. [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://afropop.org/articles/feature-gnawa-music-of-morocco>>.
- „Chano Pozo *Wikipedia*.“ *The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Chano_Pozo>.

- „Chico and Rita.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Chico_and_Rita>.
- „Manteca (song).“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <[https://en.wikipedia.org/wiki/Manteca_\(song\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Manteca_(song))>.
- „Os Afro-sambas.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Os_Afro-sambas>.
- „Santería and slavery.“ *BBC* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://www.bbc.co.uk/religion/religions/santeria/history/slavery.shtml>>.
- „Santería-United States court rulings.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Santer%C3%ADa#United_States_court_rulings>.
- „Slavery in Cuba.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Slavery_in_Cuba>.
- „Syncretism.“ *vocabulary.com* [online] [cit. 30. 8. 2019]. Dostupné z: <<https://www.vocabulary.com/dictionary/syncretism>>.

Spirituality in a Melting Pot: How Music Fusions Correspond with Syncretic Religions

The migration of people, whether voluntary or forced, contributed not only to the birth of dozens of music styles, but also to syncretic religions. These would include candomblé from Brazil, rituals of the Gnawa ethnic group in Morocco, and Cuban santería. Music as a means of communication that easily flows between languages and cultures is a strong part of these religions. There are some styles of music that are directly linked with missionaries and the spreading of Christianity, among them chanamé of Argentina. All these examples represent such music that can stand alone apart from its religious contexts in each generation, incidentally providing an answer to the question of whether spirituality in music is an endangered species.

Key words: Human migration; syncretism; spirituality and music; candomblé; Gnawa; santería; chamamé.